

ג. שחרור מחבלים תמורת בני ערובה

יש לחקור בזמנינו כאשר הרוצחים הערבים תופסים בני ערובה ודורשים לשחרר תמורתם מחבלים רוצחים הכלואים במדינתנו, האם מותר או חייבים לעשות כן כדי לפדות את השבויים. וכן החלפת שבויים הנוהגת לאחר מלחמה ולפעמים מחליפים אנשי האויב רבים תמורת חיילי ישראל אחד.

1. שיעור "כדי דמיהן" בימינו

ראשונה עלינו לברר האם שחרור בני אדם נחשב לכדי דמיהן. הנה כתב בשו"ת מהר"ם מלובלין סי' טו, אע"פ שאין בזמנינו מקח עבדים ולפיכך אין לבני אדם מחיר, בכ"ז שמין לפי ערך שהיה שווה במקום שיש עבדים, דלא מצינו לאחד האחרונים שום גילוי דעת שבזמנינו ישתנה הדין מדין הגמ', עכ"ד. אמנם בשו"ת רדב"ז החדשות סי' מ, כתב דפירוש כדי דמיהן הוא כמו שנפדים שבויים גויים ולא כעבד הנמכר בשוק דוקא. ונימק הדבר דקימ"ל דהטעם דאין פודין יותר מדמיהן דלא ליתו וליגרבו טפי, והואיל וחזינן דאינם רודפים דוקא אחרי ישראל אלא תופסים לכל מי שימצאו ואח"כ פודין אותן לא יותר משבויים גויים, מותר, והנח להם לישראל שהם גומלי חסדים בני גומלי חסדים. אבל לפדות אותם ביותר משבויים גויים אינו ראוי דיש לחוש שירדפו דוקא אחרי ישראל המרבים במחיר הפדיון. ועוד שיש גם דוחק הציבור, עכ"ד. יוצא שלדעת הרדב"ז אין ספק שאם מנהג העולם לפדות שבויים תמורת שבויים אחרים ואין מרבים במחיר יותר מהמקובל בעולם מותר. ואפשר שאף מהר"ם מלובלין יודה בזה, כי אין דברין אמורים אלא במקום שהמנהג לפדות בכסף שאז מצריך הוא לפדות לפי ערך השבוי ולא יותר. ברם כאשר המנהג בעולם לפדות שבוי בשבוי זהו דמיו ומותר. אולם אם המחבלים דורשים יותר אנשים מהנהוג בעולם כאשר מחליפים שבויים כאלה לדברי הכל אסור.

2. החשש לתקלה בעתיד ("דלא לגרבו")

אלא שעדיין יש לדון האם הדבר תלוי בטעמים, דלא ליגרבו או דוחקא דציבורא, וכפי מי ההלכה. ויש לבאר במה נחלקו טעמים אלו, נראה שהטעם דלא לגרבו אינו חושש לדוחק הציבור מפני שאין חוששים לדוחק הציבור במקום שביה. לא מיבעיא למ"ד דפדיון שבויים מיירי במקום סכנת נפשות (כמו שיבואר לקמן בעז"ה), אלא אפי' למ"ד דלא מיירי בסכנת נפשות ממשית בכל זאת השבוי נמצא בצרה גדולה העלולה להתפתח לסכנת חיים ולכן אין חוששים לדוחק הציבור בזה. ומאן דחייש לדוחק הציבור אינו חושש דלא ליגרבו כי אין לנו לחוש לעתיד בשעה שברגע זה יהודי נמצא בצרה גדולה וצריך להצילו, ולגבי העתיד ישמרו יותר שלא יהיו שבויים בכלל. ועוד שאין להמנע מלהציל עכשיו שמא בעתיד תהיה תקלה אחרת. כאין מה שכתב בהגהות מיימוני פ"ה ממלכים שחייב אדם להציל חבירו אע"פ שמכניס עצמו לספק סכנה הואיל וודאי יציל חברו. וא"כ למ"ד משום דוחקא אין כאן חשש כי אין הציבור נדרש לשלם ממון ואע"פ שיש חשש שבעתיד אותם מחבלים רוצחים שמשחררים אותם עכשיו יזיקו, אין להמנע מלפדות את השבוי הנמצא בידם כעת. ואילו למ"ד משום דלא ליגרבו בודאי שיש חשש כמו שהוכח בעליל, שכאשר לא נענו לדרישותיהם פחתו החטיפות ואילו כמה ימים לאחר שהממשלה שיחררה רוצחים ומחבלים היו נסיונות נוספים לחטוף שבויים. לפי הנאמר לעיל רוב הראשונים סוברים שהלכה כמ"ד משום דלא ליגרבו, וכן פסק בשו"ע יוד"ע סי' רנב, ורדב"ז ומהר"ם מלובלין הנ"ל. בעוד שרק הר"ן, מהרש"ל, ב"ח וש"ך פסקו כמ"ד משום דוחקא. וא"כ נראה שלהלכה יש לחוש כמ"ד משום דלא ליגרבו.

3. אם חוששים במקום סכנת נפשות

אלא שי"ל שעד כאן לא נחלקו אלא במקום שאין סכנת נפשות ברורה, אולם כאשר ישנה סכנה כזאת הכל מודים שפודין בכל ענין. וכן כתב מהרש"ל ביש"ש גיטין הנ"ל בפשטות. ולכאורה הכי מסתברא דא"כ, וכי נחוש לדוחק הציבור במקום סכנת נפשות.

וכן משמע מתשובת הרדב"ז הנ"ל ששאל והרי אנו רואין שפודין שבויים יותר מדמיהן ומעשים בכל יום כן, ויש לומר דסמכו להם על אחד מארבעת הטעמים וכו', או שמא יש בהם קטנים שיעבירו על דת נמצא שאין אנו פודין אלא על הדת. ובדרך כלל כופין אותם לחלל שבתות ומועדים ומיסרין אותן ביסורים הקשים ממות, עכ"ד. הרי שפודין יותר מדמיו משום דת או יסורין קשין ממות וכ"ש ממות עצמו. אמנם המהר"ם מלובלין חולק, וכותב: "דלא אישתמט שום פוסק לכתוב ולחלק שאם מבקשין להורגו שמחוייבין לפדותו ביותר מדמיו". (אעפ"י שמהרש"ל כתב זאת מפורש, אולי מהרש"ל לשיטתו שסובר להלכה משום דוחקא דציבורא ואין חוששין לדוחק במקום נפשות. אבל לדידן הסוברים משום דלא ליגרבו, נמצאו השבויים העתידיים בסכנה, ולכן אפי' במקום סכנה אין פודין ביותר מדמיהן שלא תגבר הסכנה. ולפ"ז תהיה מחלוקת בין שני הטעמים בגמ' בפירוש המשנה, אין פודין, אם מיירי במקום סכנה אם לאו. ונדחית הראיה ממ"ד משום דוחקא, כי לדידה באמת המשנה מדברת שלא במקום סכנה. ע"ע בשו"ת כנסת יחזקאל סי' לח).

אכן לכאורה דברי מהר"ם סותרים לתוס' מפורש בגיטין נח, א ד"ה כל ממון, שז"ל: "כי איכא סכנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן, כדאמרינן בפרק השולח (מז, א) גבי מוכר עצמו ואת בניו לגויים כ"ש הכא דאיכא קטלא", ע"כ. ודוחק לומר שהתוס' מדברים רק למ"ד משום דוחקא דציבורא. וכבר עמדו על כך האחרונים, הובאו דבריהם בשד"ח ערך פדיון שבויים באריכות, ע"ש. אולם כד מעיינינן הדבר מתבאר כי התוס' מיירו בשבויי מלחמה שהרומאיים לקחו מיהודה למוכרם ברומא (ככתוב בקלות ד"כ תבוא" - ונמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה), ומכירה זו היא חלק מהעונשים שהטילו הכובשים על הנכבשים. ולכן אין כאן את החשש דלא ליגרבו טפי וכ"ש שאין חשש שיבואו בעת שלום ויחטפו שבויים למכרם. כי אדרבא הרומאיים רצו לשמור על סדרי שלטון מסודרים כמבואר שם בגיטין במשנה דהלוקח מהסיקריקון

תלתא דיני הוי דיני הרומאים, ובשלישי אמרו דההורג יהודי יהרג (ע"ש נה, ב אמר רב אסי ג' גזירות גזרו). וכן הראיה שהביאו התוס' ממוכר עצמו, דחיישין לקטלא ופודין אפי' ביותר מדמיו התם נמי אין כ"כ חשש דליגרבו כי הם לא תפסוהו כלל אלא שהוא מכר את עצמו.

ועל זה כתבו דמשום סכנה אין לחוש לדוחק הציבור. אולם בעלמא אפי' למ"ד משום דוחקא דציבורא הואיל ויש חשש של ליגרבו יתכן שגם במקום סכנה אין פודין יותר מדמיהן. וכ"ש לפי מה שכתבתי לעיל דמהר"ם מלובלין מודה דלמ"ד משום דוחקא דציבורא באמת במקום סכנה פודין ואין חוששים לדוחק הציבור. עוד הוכיח במהר"ם שאף מפני חשש שמד והעברה על דת אין פודין ביותר מדמיו, מדהקשו הראשונים (נח, א) בגיטין מר' יהושע בן חנניה שפדה אותו תינוק ביותר מדמיו לפי שהיה חכם ביותר, ומדוע לא תירצו הואיל והיה תינוק יש חשש של שמד, אלא משמע דאין זו סיבה מספקת לפדות ביותר מדמיו. (אכן לכאורה יש לדחות ראיה זו, כי אם היה חשש שמד מדוע היה לריב"ח לומר שהוא חכם ביותר, הן אפי' לא היה חכם במיוחד היו צריכים לפדותו מחשש שמד. אלא משמע שלא היה חשש כזה או שריב"ח אמר שחוכמתו מספקת כדי לפדותו ביותר מדמיו. וע"כ שאלו הראשונים והשיבו שחכם שאני. וכנראה שמהר"ם הבין שאפשר לומר שמה שאמרה הגמ' משום שהוא חכם כדי לפדותו לפני אחרים. כי אם היה לו ממון לפדות כולם היה פודם אלא שהיה לו ממון מצומצם והוא העדיף לפדות אותו תינוק ודו"ק). עוד הוכיח מהר"ם מהגמ' בגיטין ושוי"ת מהר"י י"ל דאף במקום סכנה אין פודין.

4. סוף דבר : הבחנה בין שחרור מחבלים להחלפת שבויים בתום מלחמה

ועוד נראה, דהאידינא שהמחבלים מצהירים שברצונם לחטוף ולהרוג בני ישראל, ואנן חזינן שבאמת הם משתדלים לעשות זאת ואינם חסים על אנשים נשים וטף, זוהי ממש סכנת נפשות לשחררם ואסור לעשות כן אפי' למ"ד משום דוחקא דציבורא, כי הסכנה היא מוחשית יותר וקיימת מיד עם שחרור המרצחים. ומה עוד שהם מצטרפים לחיילים הלוחמים בנו בכלי נשק ארוכי טווח מארצם והם מהווים סכנה גם אם אינם חוזרים לארצנו. ועוד שחבריהם אינם חוששים לפועל נגדנו, בודעם שאין סכנה לנפשותם אם יפלו בשבי שבמהרה ימצאו את עצמם בני חורין כבתחילה. ועוד שאנו במצב מלחמה מתמיד עמם, ואין נמנעים למעשות מלחמה מפני סכנת החיילים כאשר כתב הרמב"ן בפירושו לתורה (ע' בדבריו לסוף פרשת שופטים).

על כן נראה שאין לשחרר מחבלים ורוצחים תמורת שבויים, לא מיבעיא רבים כנגד אחד אלא אפי' אחד כנגד אחד מפני הסכנה העתידה. אכן אין הדברים אמורים על החלפת שבויים בתום מלחמה וזאת משתי סיבות: הראשונה, כי כך מנהג העולם להחליף שבי אחד אפילו בשבויים רבים כנגדו. והשנייה, דאין כאן חשש דליגרבו טפי כנאמר לעיל. כל אלו הדברים כתבתי כתלמיד היושב לפני רבותיו בקרקע, ולא למעשה, עד שיוורנו רבותינו המורים יושבי על מדין. וה' יצילנו מכל פגע ותקלה ויורנו אמיתת תורתו.

[מתוך: תחומין ד, עמ' 116-113, הרב אברהם יצחק הלוי כלאב]

מה הדין כשיש חשש סכנת מיתה לשבוי?

ע"י באשל אברהם בשם שו"ת נחלה ליהושע דבמקום דאיכא למיחש לקטלא פודין, ועיין בתשובת יד אליהו סימן מ"ג שלא כתב כן אלא דאפילו בעומד להריגה אין פודין יותר מכדי דמיו... ועיין בספר בה"י... דאם ביקשו להרגו פודין...

אך בתשובת כנסת יחזקאל סימן ל"ח השיג עליהם משום דהאי תירוצא דסכנת נפשות לא שייך אלא אם טעמא משום דוחקא דציבורא אבל לטעמא דלא לגרבי הסברא להיפך דאם בסכנת נפשות פודין ירצו להרוג את השבויים כדי שיפדו יותר מכדי דמיהם וגם יגרבו וירצו להרוג וא"כ לפמ"ש הרמב"ם והש"ע טעמא דלא לגרבי שפיר כתב מהר"ם לובלין שאין הקהל צריכין מטעם אין פודין את השבויים אף בסכנת נפשות יותר מכדי דמיהם...

[פתחי תשובה יו"ד רנב ס"ק ד]

...ומה אעשה שעדין לא זכו לדברי רבינו המאירי שאע"פ שפסק בפשיטות בגיטין מ"ה כטעם דלא לגרבו וליתי מכ"מ כתב דכל שיש חשש מיתה אין לדבר קיצבא...

ומש"כ בתשובת כנסת יחזקאל ס"י ל"ח דטעמיה דלא לגרבי דפרש"י שלא ימסרו עכו"ם נפשיהו דאז הסברא איפכא דאם בסכנת נפשות פודין ירצו להרוג השבויים כדי שיפדו יותר מכדי דמם יע"ש, לדעת המאירי והחולקים בעניותי אין סברא זו מכרעת דאין לנו להביט על סכנה העתידה שהיא עכ"פ בספק יותר רחוק אם עכשיו מציאות של סכנה לפנינו.

[שבט הלוי, יו"ד סימן קלז, הרב וואזנר]